

גיליון מורחב
במלאת 40 שנה לנפילתו
של שלמה אומן ז"ל עקה"ש
ובסופו רשימת הספרים שנסקרו ב'המעין'

מכון שלמה אומן
מכון מחקר תורני

המעין

גיליון 242 • תמוז תשפ"ב
[כרך סב, גיליון ד]

הַמַּעֲיָן

בתוכן:

- 5 יוידע קספר כולכם בדין... ברוך מחיה המתים' / **דבר העורך**
- 7 על שלמה אומן ז"ל
- 11 ביוררים הלכתיים ויחסם למציאות / **שלמה אומן ז"ל**
- 16 מכתב בעניין היחס לשירות בצה"ל / **שלמה אומן ז"ל**
- 17 כל קבוע כמחצה על מחצה / **הרב אופיר סעדון**; תגובה: **פרופ' יונתן אומן**,
פרופ' ישראל אומן, **שהם בריס**

איגרות גדולי ישראל

- 26 איגרות רידב"ז אל רש"י הילמן זצ"ל בעל 'אור הישר' / **רבי יעקב דוד וילובסקי זצ"ל** (רידב"ז)
- 29 בעניין קנין בשבת / **הרב שלמה זלמן אורבך זצ"ל**

הלכה ואקטואליה

- 32 חיוב מזונות הילדים / **הרב דוד ברוך לאו**
- 37 קימה לכבוד רבו בזמננו / **שלום ניסים בוזגלו**, **ישי בורנשטיין**
- 47 נספח: **מכתב הרב יצחק יוסף**
- 54 האם מותרת 'המתת חסד' על ידי אמירה לגוי? / **הרב יצחק רונס**
- 59 דינו של בשר מתורבת מביצת תרנגולת או מביצית מופרית של פֶּרָה / **הרב פרופ' ארי זיבופסקי והרב יואל קניגסברג**; תגובה: **הרב זאב וייטמן**; תגובת המחברים...
- 65 האם יש מקום לשימוש במכשיר "אמזון אֶקו" ודומיו בשבת? / **הרב איתן קופיאצקי**
- 77 נספח: **מכתב הרב דוב ליאור**

ענייני שמיטה

- 91 חשבונות השמיטה התמוהים בספר כפתור ופרח / **שי ואלטר**
- 102 "בחריש ובקציר תשבות" – שיטת הרמב"ם: שיעור ודברים לזכרו של
מור' הגאון המופלא רבי שלמה פיער זצ"ל / **פרופ' דוד הנשקה**
- 116 ביוררים בעניין פירות שביעית בצה"ל / **הרב מרדכי עמנואל**;
תוספת מאת **הרב אליעזר רייכמן**

ביוררי הלכה

- 126 לבירור המושג התלמודי 'גובהה של עיר' / **פרופ' יוסי כץ**
- 135 'עשר בשביל שתתעשר' רק בצדקה שקעבר למעשר / **הרב מיכאל דושינסקי**

עוד על שיטת הרב שאול ישראלי זצ"ל בפרשת 'האח והאחות' לאור ממצאים חדשים /
140 הרב אורי רדמן

לבוא חמת - 'מעלני אנטוכייה': האם קטנו התרגומים הארצישראלים מפשוטו
של מקרא? / הרב ד"ר מרדכי הלפרין

תפילה ולשון הקודש

156 מיפיו נוסחי התפילה / הרב אהרן גבאי

לשון הקודש או שפה שמית? תורה ומדע בשאלת מוצא הלשון העברית /
185 הרב ד"ר יהונתן וורמסר

תגובות והערות

עוד בעניין פירסום מכתבים אישיים ישנים / הרב עמיחי כנרת; 'מבורכת ה' ארצו' /
196 הרב איציק אמת; תגובה בעניין דרכי פסיקת הלכה / פרופ' אביעזרי פרנקל ...

זיכרון להולכים

הספד על הרב שלמה גורן זצ"ל / הרב זלמן נחמיה גולדברג זצ"ל

"מה' מצַעֲדֵי גֶבֶר וְאָדָם מֵהַ יָבִין וְדָפְרוּ": דברים לזכר דודי פרופ' יעקב שויקה ז"ל /
204 הרב חיים סבתו

208 משה עבד ה': על סבא הרב פרופ' משה דוד טנדלר זצ"ל / הרב שמואל רפפורט

ארבעה כתרים: מחשבות וזיכרונות לזכרו של רבינו הרב שמחה הכהן קוק זצ"ל /
212 הרב יהושע וייסינגר

על ספרים וסופריהם

שרידים מפירושו למסכת אבות המיוחס לריטב"א או לתלמידו / פרופ' יעקב שמואל שפיגל
218 אקדמות למהדורה מתוקנת של מורה נבוכים בתרגום רבי שמואל אבן תיבון /

240 הרב יהודה זייבלד

255 התרגום החדש לאנגלית של ספר 'שומר אמונים' לרבי יוסף אירגס / פרופ' עווד ישראלי
להגהות על הש"ס מאת הרא"מ הורוויץ מפינסק זצ"ל וילקוט המפרשים החדש' של

מהדורת 'עוז והדר' / הרב יעקב טריביץ

259 קווים לדרכי לימודו ולמדיניותו ההלכתית של מרן הרב עובדיה יוסף זצ"ל,
עי"פ הקדמתו לשו"ת 'ביע אומר' / הרב נתן קוטלר

264 הרב יעקב טריביץ

274 הרב יעקב טריביץ

309 רשימת הספרים שנסקרו במדור 'נתקבלו במערכת' בגיליונות 'המעין'

379 רשימת הספרים שנכתבו עליהם מאמרי סקירה וביקורת בגיליונות 'המעין'

388 רשימת המאמרים בכרך סב [גיליונות 242-239]

על התרגום החדש לאנגלית של ספר 'שומר אמונים' לרבי יוסף אירגס*

בשנת תקט"ז (1756), בסערת המאבק של הקהילות היהודיות בתנועה הפרנקיסטית, ומתוך מודעות לשימוש שעשו אלה בספרות הקבלית ובפרשנותה, הוטל על ידי מנהיגי כמה קהילות יהודיות חרם ונתקנו תקנות שאסרו על כל אדם ללמוד קבלה קודם הגיעו לגיל ארבעים. ברם, מן הכלל הזה הוצאו - כבר בכתב החרם עצמו - שלושה חיבורים קבליים: 'רק ספר הזוהר וספר שומר אמונים וספר פרדס רימונים מהרמ"ק ז"ל דין אחד להם, שמן השלושים שנה ואילך מותרים ללמוד בהם' (א' יערי, מחקרי ספר, עמ' 452-453). העמדתו של ספר 'שומר אמונים' לר' יוסף אירגס בשורה אחת עם ספר הזוהר ועם ספר 'פרדס רימונים' של ר' משה קורדובירו, וכל זאת רק כעשרים וחמש שנה לאחר פטירת מחברו, מלמדת על מעמדו של החיבור ועל מקומו בעולמם של שוחרי הקבלה בתקופה זו.

המקובל ר' יוסף אירגס (להלן: רי"א), ששמו עלול להיות זר היום אפילו למי שמצוי בספרות הקבלה הקלאסית, נולד בליוורנו שבאיטליה בשנת תמ"ה (1685), שם שימש גם כרב הקהילה, ונפטר בשנת ת"ץ (1730) כשהוא בן ארבעים וחמש בלבד. רי"א הוציא מתחת ידיו חיבורים שונים ובהם גם ספר שאלות ותשובות 'דברי יוסף', ואולם ספרו החשוב ביותר היה ללא ספק ספר 'שומר אמונים' שנכתב, בראש ובראשונה, כמבוא עבור המתדפקים על שעריה של הקבלה. את ההיכרות עם רעיונות היסוד הקבליים ועם עולמה הוא הציע במסגרת ספרותית של דיאלוג בין שתי דמויות (פיקטיביות כמובן), המכונות שאלתיאל ויהודע, כאשר בשימוש בסוגה זו הקדים רי"א את בן דורו הצעיר והמפורסם יותר רמ"ל בספרו 'חוקר ומקובל'. המחבר פותח בביסוס אמיתותה ונחיצותה של חוכמת הקבלה, ולאורך שני חלקי הספר ('ויכוח ראשון' ו'ויכוח שני') הוא מציע את עיקרי הקבלה תוך התייחסות לשאלות תיאולוגיות מרכזיות, הן אלה שהשיטה הקבלית מעוררת, והן אלה שהיא מציעה להן פתרון. יש לציין שהרעיונות וההסברים שעולים בספר, רובם ככולם, אינם חדשים, והם שאובים מספרי קבלה קדומים יותר, ואולם החידוש הוא בדרך ההגשה

* Shomer Emunim, The Introduction to Kabbalah, By Rabbi Yosef Ergas, With Translation, Commentary and Kabbalah Overview by Avinoam Fraenkel. Urim Publication, Jerusalem - New York 2021. ספר 'שומר אמונים' לר' יוסף אירגס, מתורגם לאנגלית בצירוף ביאור ומבואות על ידי אבינועם פרנקל. הוצאת אורים, ירושלים - ניו יורק תשפ"א.

שלהם ובעריכתם הפונה למעגלי קוראים רחבים יותר, ומכל מקום יותר מאלה של יודעי ח"ן מובהקים. מסיבה זו, אף שקבלת האר"י נוכחת בספר, רי"א ממעט לעשות שימוש ברעיונותיה הסבוכים של תורה זו, אלא בעקרונות היסוד שלה בלבד (בעיקר סביב רעיון הצמצום).

המערכות השונות שאותן מנהל רי"א בחיבור שלפנינו מלמדות עד כמה לא קל היה להיות מקובל באיטליה של סוף המאה הי"ז. מצד אחד רבו בה מכחישי הקבלה ומתנגדיה, להם הוא נותן מענה בעיקר בחלקו הראשון של הספר, ומאידך המאבק בספיחי התנועה השבתאית על פרשנותה האמיתית של הקבלה גם הוא הטביע את חותמו, גם אם באופן סמוי, על מגמתו של הספר. בספרו המוקדם יותר של רי"א, 'תוכחת מגולה', הוא התפלמס בחריפות עם השבתאי נחמיה חיון (שניסה לעשות נפשות לשבתאות בליוורנו, עירו של רי"א), וכנגד עמדתו של האחרון, כאילו את מושגי הקבלה יש להבין כפשוטם, טען רי"א בלהט שאין להבינם אלא כמשלים (עמדה עקרונית המיוחסת בדרך כלל לרמח"ל, והייתה למעשה לאבן מחלוקת בין המקובלים לדורותיהם. ואכמ"ל). בהקשר זה חשף רי"א בפני קוראיו את תוכניתו הספרותית העתידית: 'ואם יגזור ה' בחיים אנכי הרכיל אגלה סוד הכמוס ורמוז בעניינים הללו, מהו צמצום, מהו מקום פנוי... כדי להציל התלמידים מן המכשולות'... הבטחה זו הוא ביקש לקיים, ככל הנראה, ב'שומר אמונים', בו הוא נתן מקום מרכזי לטענתו אודות הצמצום כמשל. את חיבורו זה לא זכה רי"א להוציא לאור בחייו, והוא ראה אור על ידי שני בניו באמשטרדם כששנים לאחר מותו.

מאז ועד היום ספר 'שומר אמונים' ראה אור במספר מהדורות נוספות, כולן כמובן בשפת המקור, היא לשון הקודש. כעת לראשונה רואה הספר אור גם בשפה האנגלית על ידי הרב אבינועם פרנקל, תלמיד חכם שידיו רב לו בספרות הקבלית ובאוצרותיה, ושכבר הוציא מתחת ידיו תרגום אנגלי לספר 'נפש החיים' לר' חיים מוולוז'ין. אם מלאכת התרגום של יצירה רבנית מן השפה העברית היא משימה לא פשוטה, הרי שתרגום של יצירה קבלית, אשר רוויה במונחים שלעיתים המובן הדו-משמעי בהם הוא מכוון ומהותי, היא משימה כמעט בלתי אפשרית. במקרה זה עשה המתרגם את המיטב, בעבודה מדויקת ככל שניתן, ותוך רגישות למשמעויות השונות של המונחים הקבליים. במקרים רבים הוא בחר להותיר את המונח כפי שהוא, ורק העבירו לתעתיק אנגלי. בהקשר זה יש לשבח את ההכרעה להביא בכל עמוד את המקור העברי בצד התרגום האנגלי. האפשרות לבחון את המקור בצד התיווך של התרגום תורמת גם היא לצמצום הפער ביניהם, על אף המחיר הכרוך בכך - הרחבת החיבור לממדים של ספר עב כרס. הערות השוליים גם הן מאירות עיניים, ומדודות במידה הנכונה - יש בהן מצד אחד יותר מציוני מקורות בלבד, אך מאידך הן אינן עמוסות לעייפה בדיונים

למדניים שעלולים להאפיל על החיבור עצמו.

על אף חשיבותו של 'שומר אמונים' כחיבור מבוא, המפעל שלפנינו מעורר את השאלה, שלא לומר את התמיהה, במה זכה דווקא חיבור זה לתשומת ליבו של המהדיר, ומה ראה הוא לשלוח דווקא אותו מתוך ים היצירה הקבלית שעדיין ממתינה לתרגומה לאנגלית. דומה שפרקי המבוא שהקדים המתרגם למהדורה עצמה, כמו גם הסקירה הרחבה על עיקרי תורת הקבלה בחלקו השני של הספר, עשויים לתת לכך מענה. מחלקי ה'מעטפת' הללו של הספר מתקבל הרושם שיותר ממה שהמהדיר ביקש לשמש 'סוכן' ליצירתו של ר"א, הוא ביקש להלך בעצמו בדרכו של בעל 'שומר אמונים' ולהשלים את מפעלו בימים אחרים ובתקופה שונה. בדיוק כמו ר"א, גם הוא מקדיש מקום רחב לפולמוס על מעמדה של הקבלה - הן כנגד המסתייגים מלימוד קבלה, הן כנגד מי שרואים בה קרדום לחפור בה ולא מקור של ידע צרוף, ובעיקר כנגד מתנגדי הקבלה והמערערים על קדמות כתביה - החל מר' יהודה אריה די-מודינה האיטלקי, דרך ר' יעקב עמדין האשכנזי ועד לר' יחיא קאפח, בן תימן במפנה המאה ה"ט ובראשית המאה העשרים.

באופן מיוחד משתקפת מגמה זו בחלקה השני של המהדורה, במסה על יסודותיה העיוניים של הקבלה מבית מדרשו של האר"י, אשר מחזיקה בפני עצמה למעלה משלוש מאות (!) עמודים. על אף שבמסה זו יש אכן כדי להבהיר כמה מן המושגים הקבליים שר"א עשה בהם שימוש בחיבורו, אין ספק שהיא עומדת גם כיצירה בפני עצמה, שמטרתה - הכהרת המחבר בדברי הקדמתו - זהה באופן מפליא למטרתו של ספר 'שומר אמונים': להסביר את השיטה הקבלית, על עולם המושגים ורעיונות היסוד שלה, על רקע שיח התקופה ומוקדי העניין המתחלפים. אין ספק שלא פחות מאשר היה הספר עבור ר' אבינועם פרנקל מוקד עניין - הוא מצא בו מקור השראה למפעל המבוא החדש שלו לתורת הקבלה, אם נרצה - 'שומר אמונים החדש'.

בצד ההערכה העמוקה למפעל שלפנינו, אינני יכול שלא להצטער על התעלמותו של המחבר מהשיח המחקרי-אקדמי בקבלה ובתולדותיה שהגיע בדור האחרון להישגים מרשימים. השימוש בכלים ובתובנות המחקריות עשוי היה להאיר הקשרים היסטוריים וספרותיים נוספים שהיה בהם אולי כדי לתרום להנהרת החיבור ותוכנו על רקע זמנו ומקומו. אין לי ספק שמן השיח בין בתי המדרש השונים - על אף הנחות היסוד והפרספקטיבות השונות - יוכלו כולם להגדיל תורה ולהאדיר.

הופעתו של התרגום המשובח שלפנינו ל'שומר אמונים' בתקופה זו איננה מקרית, והיא מסמנת את התעוררות העניין ביצירה הקבלית בחוגים שונים בעולם היהודי, חוגים אשר אינם רואים בקבלה אפיק להשתקעות מיסטית ברוח 'העידן החדש' - אלא תשתית עיונית שיש בה כדי לתת מענה לשאלות דתיות קיומיות חדשות

וישנות. היענותו של החיבור למגמות הרעננות הללו תורמת תרומה חשובה לביסוסן גם במחוזות בהן מחסום השפה היה עד כה מכשול.

אסיים אפוא בציפיה שהעניין הרב של המהדיר בעולמה של הקבלה, יחד עם כשרון התרגום שלו, יניבו גם בעתיד תרגומים נוספים של חיבורים קבליים, לתועלת לומדי הקבלה ושוחריה בכל אתר ואתר.

'מילי דבדיחותא' בליל ת"ב שחל במוצ"ש

"זְכָרָה יְרוּשָׁלַם יְמֵי עֲנָיָה" (איכה א, ז). המאירי לתענית (ל, א, ובספרו מגן אבות עניין ד) דן בעניין מחלוקת הראשונים בתשעה באב שחל במוצאי שבת איך לנהוג בהבדלה, האם לא להבדיל כלל על הכוס, או להבדיל וליתן לתינוק, או להבדיל למחר במוצאי התענית, והביא ש"קצת מפרשים כתבו שלא תיקנו הבדלה על הכוס אלא כשהעשירו (עי' ברכות לג, א), ובתשעה באב הרי כולנו עניים, והרי הכתוב עומד וצווח זְכָרָה יְרוּשָׁלַם יְמֵי עֲנָיָה", ולכן הם קבעו שאין כלל להבדיל בת"ב שחל במוצ"ש. והמאירי מסיים: "מילי דבדיחותא נינהו".

"קצת המפרשים" האלו הם מגדולי הראשונים, הרמב"ן בתורת האדם (עניין אבלות ישנה אות קצב, הביאו הרא"ש תענית פ"ד סימן מ), וכן הוא בחידושי תלמיד הרמב"ן תענית ל, א, ובחידושי הר"ן פסחים קז, א ועל הרי"ף כב, א בדפי הרי"ף, ובעוד כמה ראשונים. אמנם ברמב"ן לא הוזכר הפסוק "זכרה ירושלים" אלא הסברא שבמוצ"ש שחל בליל ת"ב "כל ישראל עניים מרודים", כי "בשעה שאין כוס בעולם - אין צריך להבדיל". ונראה שהפסוק הובא (ואינו לפנינו לא ברמב"ן ולא אצל תלמידיו) רק כרמז לכך שבזמן זכירת עוניה של ירושלים כולנו כעניים, אולם המאירי כנראה הבין שזהו טעם ממשי ועל כך התרעם ש"מילי דבדיחותא נינהו".

ע"פ המועדים בהלכה לרש"י זיון זצ"ל הצומות פרק ד (בתוספת נופך)